

บทความวิจัย

วันที่รับบทความ:

3 มกราคม 2566

วันแก้ไขบทความ:

10 พฤษภาคม 2566

วันตอบรับบทความ:

12 พฤษภาคม 2566

ไพบูลย์ โสภณสุภาพ

คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี 20131

ผู้เขียนหลัก อีเมล: paiboons@go.buu.ac.th

บทคัดย่อ

คำสำคัญ:

จังหวัดฉะเชิงเทรา

สวนทองร่อง

นิเวศวัฒนธรรม

แผนที่ทางวัฒนธรรม

เส้นทางเรียนรู้

บ้านคลองบางกล้วย และบ้านคลองลัด อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นชุมชนสวนทองร่องริมแม่น้ำบางปะกงที่จำหน่ายพืชผลผลิตทางการเกษตรด้วยการพึ่งพาพ่อค้าคนกลาง ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 เกษตรกรจึงไม่สามารถจำหน่ายผลผลิตจึงทำให้ขาดรายได้ ชุมชนจึงต้องการสร้างรายได้จากทรัพยากรสวนทองร่อง ด้วยการพัฒนาผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ตามแนวคิดตัวบ่งชี้ 8 ขั้นของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม และแนวคิดองค์ประกอบของเศรษฐกิจฐานราก ด้วยกระบวนการดังนี้ 1) การส่งเสริมคุณค่าเชิงนิเวศวัฒนธรรม 2) การส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ศักยภาพชุมชนสวนทองร่อง และค้นหาความต้องการของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมด้วยการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม 3) การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมเพื่อคิดค้นผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม 4) การหนุนเสริมผู้ประกอบการ เพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์และชุมชนเติบโตอยู่รอด 5) การสังเคราะห์ความรู้ด้วยการถอดบทเรียนและสะท้อนการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม และ 6) การสื่อสารเรื่องราวชุมชนและเสนอบทเรียนการทำงานโดยชุมชนเพื่อชุมชน ส่งผลให้มีผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมจำนวน 13 คน ที่มีความเข้าใจเรื่องทรัพยากรในชุมชน ต้นแบบผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมจำนวน 8 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ 1) กล้วยแปรรูป หมู่ที่ 1 บ้านคลองบางกล้วย 2) ห้องเรียนวิถีสวนทองร่องคลองจุกกระเฉด หมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด 3) เส้นทางเรียนรู้ชุมชน “ตะลุยกสวนทองร่อง” 4) เส้นทางปั่น ปั่น สุข 5) เพจบ้านวราราม 6) กลุ่มแปรรูปกล้วยคลองบางกล้วย 7) แผนที่วัฒนธรรมสวนทองร่องทางระบบ Google map และ 8) ชุดความรู้ภูมิปัญญาสวนทองร่อง และแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรชุมชน ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมและคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมมีทางเลือกในการใช้ชีวิต สมาชิกกลุ่มแปรรูปกล้วยบ้านคลองบางกล้วยมีรายได้เสริมเฉลี่ยต่อเดือนคนละ 3,800 บาท ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม หมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด สร้างรายได้จากการใช้ประโยชน์สวนทองร่องในมิตินิเวศบริการและมีการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

Research Article

Received:

3 January 2023

Received in revised form:

10 May 2023

Accepted:

12 May 2023

Paiboon Sophonsuwaparb

Faculty of Music and Performing Arts, Burapha University, Muang District, Chonburi Province, 20131 Thailand

*Corresponding author's E-mail: paiboons@go.buu.ac.th

Abstract

The community along the Bang Pakong River, located in Ban Khlong Bang Kluai and Ban Khlong Lat, Khlong Chuk Krache subdistrict, Muang district, Chachoengsao province of Thailand, relies on middlemen for agricultural product sales. However, the COVID-19 pandemic disrupted production and caused financial hardships for the farmers. In response, the community sought to harness the resources of ditch garden by developing eco-cultural entrepreneurship. This study employed the 8-step indicator concept of eco-cultural entrepreneurs and the principles of the local economy. The community's approach involved: 1) promoting eco-cultural values; 2) raising awareness about the potential of ditch garden community and identifying the needs of eco-cultural entrepreneurs through cultural mapping; 3) developing the skills of eco-cultural entrepreneurs to create innovative eco-cultural products; 4) fostering entrepreneurship to ensure the sustainability of both the products and the community; 5) synthesizing knowledge through reflective learning and internal changes among eco-cultural entrepreneurs; and 6) sharing community stories and lessons learned to benefit the wider community. The outcomes include the emergence of 13 eco-cultural entrepreneurs who possess a deep understanding of local resources, as well as the development of eight ecological products, such as processed bananas, cultural learning classrooms, community learning paths, and a local knowledge set. These initiatives have provided alternative livelihood opportunities for eco-cultural entrepreneurs and community members. For instance, members of the Ban Khlong Bang Kluai banana processing group now earn an average monthly income of 111 USD per person. Additionally, the ditch garden community has generated income by leveraging eco-services and ensuring equitable distribution of tangible benefits. This case study highlights the potential of eco-cultural entrepreneurship as a sustainable approach for community development and economic resilience.

Keywords:

Chachoengsao province
Suan Thong Rong
Cultural ecology
Cultural mapping
Community learning path

สถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม

ชุมชนตำบลคลองจุกกระเฉด อำเภอมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นชุมชนเกษตรสวนทองร่องผืนใหญ่ติดแม่น้ำบางปะกง มีระบบนิเวศแบบสามน้ำ ได้แก่ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย มีลำคลองและลำรางสายย่อยเชื่อมต่อจากแม่น้ำบางปะกงเข้าสู่ร่องสวน ทำให้สวนทองร่องมีตะกอนดินและแร่ธาตุเหมาะกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชุมชนทำสวนแบบผสมผสาน นิยมปลูกหมาก พลู มะพร้าว มะม่วง กัลยหอมทอง และผักสวนครัว ชุมชนตำบลคลองจุกกระเฉดประกอบด้วย 8 หมู่บ้าน โดยหมู่ที่ 1 บ้านคลองบางกล้วย และหมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด มีสภาพพื้นที่เป็นแหลมแม่น้ำรูปทรงคล้ายกระเพาะหมู ดังภาพที่ 1 (Figure 1) จากสภาพทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นทางตันพื้นที่ปิด ทำให้พื้นที่นี้ยังคงมีความเป็นธรรมชาติ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและยังเป็นชุมชนสวนทองร่องดั้งเดิมผืนใหญ่ติดแม่น้ำบางปะกง และเป็นเสมือนสวนสาธารณะทางธรรมชาติขนาดใหญ่

คนในชุมชนบ้านคลองบางกล้วยและบ้านคลองลัดร้อยละ 90 ประกอบอาชีพทำสวนทองร่องแบบยกร่อง โดยขุดร่องน้ำเป็นแนวยาวสลับกับคันดิน ดังภาพที่ 2 (Figure 2) ซึ่งดินที่นำมาทำคันดินเป็นดินจากร่องสวนจึงทำให้มีตะกอนแร่ธาตุที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก ภูมิปัญญาการร่องสวนเป็นกลวิธีการกักเก็บน้ำและการแก้ปัญหาน้ำเค็มจากน้ำทะเลหนุน นอกจากนี้ในช่วงฤดูฝนที่มีน้ำในปริมาณมาก คันดินจะทำหน้าที่ป้องกันปัญหาน้ำท่วม และร่องสวนยังทำหน้าที่กักเก็บน้ำเพื่อการบริโภค ผลิตผัก ปลูกพืชไร่ และเลี้ยงสัตว์น้ำ และมีคันถนนสำหรับกันขอบเขตแต่ละสวน ซึ่งเขตแดนระหว่างสวนนิยมปลูกมะพร้าว หมาก และกล้วย สลับกันตลอดแนว

ชุมชนบ้านคลองบางกล้วย มีทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนวัฒนธรรม ทุนความรู้ด้านการประกอบอาชีพบนฐานทรัพยากรสวนสวนบ้านคลองบางกล้วยเป็นคนเชื้อสายจีน รวมกลุ่มบ้านตามเครือญาติ มีทักษะการทำสวนทองร่อง ทักษะการดูแลสวนและการปลูกพืชผล พืชใบ โดยเฉพาะการปลูกกล้วยหอมทองพันธุ์พื้นบ้านที่นิยมปลูกในชุมชน สันนิษฐานว่าชื่อหมู่บ้านคลองบางกล้วยมาจากชื่อลำคลองที่เชื่อมต่อจากแม่น้ำบางปะกงเข้าสู่ชุมชนที่สัมพันธ์กับวิธีการปลูกกล้วย ลำคลองจึงมีหน้าที่นำน้ำเข้าสู่ร่องสวนและเป็นเส้นทางสัญจรทางเรือเพื่อขนส่งกล้วยหอมทองพันธุ์พื้นบ้านไปขายที่ตัวเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ลักษณะทางวัฒนธรรมจึงแสดงถึงความเชื่อมโยงระหว่างระบบนิเวศ ทรัพยากร สถานที่ตั้งชุมชน และการประกอบอาชีพ ชาวสวนประมาณร้อยละ 80 ของบ้านคลองบางกล้วยเช่าที่ดินทำกินจากเจ้าของที่ดินผู้มียารได้สูงในชุมชน และเช่าที่ดินจากเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่ มีการเปลี่ยนมือผู้ถือครองกรรมสิทธิ์จากคนในชุมชนเป็นคนภายนอก รูปแบบการเช่ามีทั้งให้เช่ารายปี การเช่าระยะยาว การเป็นหุ้นส่วนดูแลสวน รวมถึงการให้อาศัยทำกินแบบไม่จ่ายค่าเช่าพื้นที่ รายได้หลักของชาวสวนบ้านคลองบางกล้วยมาจากการขายส่งกล้วยหอมทองและผักสดที่ไม่มีการแปรรูป ระบบการขายผลผลิตจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่หน้าสวน รายรับของสวนขนาดเล็กอยู่ที่ 50,000–200,000 บาทต่อปี ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 พ่อค้าคนกลางไม่เข้ามารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร เกษตรกรจึงต้องปล่อยทิ้งสวน ทำให้รายรับลดลงร้อยละ 50

ชุมชนบ้านคลองลัด มีทุนความรู้เรื่องการปลูกมะพร้าวและหมากพลู ทุนทรัพยากรสวนทองร่องแปลงใหญ่ พื้นที่กว้างบรรรยากาศร่มรื่น ปลูกพืชหลากหลาย เน้นสวนมะพร้าว สวนหมากพลู สวนผสมผสานหมาก-กล้วยหอมทอง รายได้หลักของชาวสวนมาจากการขายผลมะพร้าว การเพาะพันธุ์ต้นมะพร้าว และรายได้

Figure 1 Community map of Ban Khlong Bang Kluai and Ban Khlong Lat

Figure 2 Suan Thong Rong agriculture, Moo 2 Ban Khlong Bang Klui

จากการจำหน่ายมากแห่ง ระบบการขายผลผลิตมะพร้าวเป็นระบบการผูกสวน โดยพ่อค้าคนกลางจองสวนมะพร้าวและจัดเก็บตามรอบ ชาวสวนทำหน้าที่ดูแลสวนและรับรายได้จากการจัดเก็บรายรับของสวนต้องร้องแปลงใหญ่อยู่ที่ 500,000–700,000 บาทต่อปี ในช่วงสถานการณ์โควิด 19 พ่อค้าคนกลางไม่รับซื้อผลผลิตในชุมชน จึงเกิดปัญหาการระบายสินค้า ชาวสวนเกษตรแปลงใหญ่พืชเชิงเดี่ยวจึงมีรายได้ลดลงมากกว่าร้อยละ 60

การเปรียบเทียบรายรับของชาวสวนก่อนสถานการณ์โควิด 19 กับช่วงต้นปี พ.ศ. 2564 พบข้อสังเกตดังนี้ สวนต้องร้องขนาดเล็กที่ปลูกพืชผสมผสานได้รับผลกระทบน้อยกว่าสวนต้องร้องขนาดใหญ่ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้รายรับลดลงคือ ระบบพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและไม่มีช่องทางกระจายผลผลิตทางการเกษตรทำให้ผลผลิตเน่าเสีย ส่งผลให้เกษตรกรหยุดการทำสวน ซึ่งสถานการณ์นี้เกิดจากเกษตรกรไม่มีอำนาจในการต่อรองสินค้าขาดโอกาสการเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับช่องทางการกระจายสินค้า ไม่ได้ได้รับความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่พ่อค้าคนกลาง เกิดความเหลื่อมล้ำในมิติความรู้และมิติเศรษฐกิจทำให้ชุมชนต้องการพัฒนาทักษะอาชีพ เรียนรู้รูปแบบการใช้ประโยชน์สวนต้องร้องที่ก่อให้เกิดรายได้ ต้องการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นรายได้เสริม รวมถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรตนเอง

กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย

ช่วงสถานการณ์โควิด 19 (พ.ศ. 2564–2565) ชุมชนต้องการหนุนเสริมความสามารถในการพึ่งตนเองในภาวะวิกฤต และต้องการสร้างรายได้ด้วยทุนความรู้ ทุนทรัพยากรในชุมชน

การเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการตนเองบนฐานทรัพยากรและนิเวศวัฒนธรรม จำเป็นต้องสร้างความสามารถในการจัดการตนเองของคนในชุมชน ดังนั้นการทำงานชุมชนเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงนำแนวคิดระบบเศรษฐกิจฐานราก และแนวคิดการพัฒนาการเป็นผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม มาเป็นแกนกลางในการทำงานร่วมกับเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 แกนนำอาสาสมัครชุมชน จำนวน 8 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองจุกกระเฉด จำนวน 1 คน ภาควิชาประมงสายน้ำแห่งชีวิตและโรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก จำนวน 4 คน ภาคประชาสังคมจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 3 คน และหน่วยงานภายนอกชุมชน 3 หน่วยงาน ได้แก่ มูลนิธิพื้นที่ชุ่มน้ำไทย เครือข่ายเกษตรอินทรีย์สยามชัยเขต และผู้ผลิตรายการ Thai PBS โดยออกแบบให้มีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนารายกระดับเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน เพื่อสร้างผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของตนเอง ซึ่งต้องเกิดจากคนในชุมชนและเชื่อมโยงกับทรัพยากรชุมชน โดยการสร้างผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน 6 ขั้นตอน มีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การส่งเสริมคุณค่าเชิงนิเวศวัฒนธรรม

การทำความเข้าใจชุมชน เน้นการเชื่อมโยงระบบนิเวศแม่น้ำบางปะกงกับชีวิตชาวสวนต้องร้อง เป็นเวทีชุมชนแลกเปลี่ยนและระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับชีวิตของชาวสวนต้องร้องในสถานการณ์โควิด 19 และรับสมัครผู้ที่สนใจเป็นผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม โดยออกแบบกิจกรรมให้มีการเล่าเรื่องชุมชนตนเอง ศักยภาพชุมชนและระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการใช้ชีวิต จากนั้นกำหนดความต้องการของชุมชนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมวางแผนการทำงานเชิงพื้นที่ร่วมกัน

ผลการจัดกิจกรรมพบว่า ชุมชนต้องการต่อยอดสิ่งที่มีในชุมชน ต้องการวิธีค้าขายที่ไม่พึ่งพาพ่อค้าคนกลาง สามารถกำหนดราคาขาย มีรายได้บนฐานทรัพยากรซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน มีการท่องเที่ยวในชุมชน การคงสภาพพื้นที่สวนท้องร่องแบบเดิม ชุมชนมีความยั่งยืน คนในชุมชนช่วยกันพัฒนาสวนท้องร่อง และลูกหลานกลับมาอยู่บ้าน ผู้เข้าร่วมเกิดความตระหนักในวิถีการพึ่งตนเอง “เมื่อเกิดภาวะวิกฤต เศรษฐกิจบนฐานทรัพยากรชุมชนคือทางออก เราอยู่สวน เราก็กิน” หลังการจัดกิจกรรมมีผู้สนใจเป็นผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมจำนวน 18 คน

ขั้นตอนที่ 2 การส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ศักยภาพชุมชนสวนท้องร่อง และค้นหาความต้องการของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมด้วยการจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

กลุ่มคนที่สนใจเป็นผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมของบ้านคลองบางกล้วย จำนวน 4 คน และบ้านคลองลัด จำนวน 14 คน ทำความเข้าใจที่มาของหมู่บ้านผ่านการแลกเปลี่ยนเรื่องเล่าประวัติความเป็นมา เรียนรู้ลักษณะทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด แลกเปลี่ยนสภาพพื้นที่และการใช้ประโยชน์ของสวนท้องร่อง และค้นหาทุนชุมชนที่สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ดังภาพที่ 3 (Figure 3) โดยใช้กระบวนการจัดทำแผนที่วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการสร้าง “ใจร่วม” ด้วยการเล่าเรื่องราวแลกเปลี่ยนสภาพพื้นที่ตนเอง เพื่อให้มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างคน ระบบนิเวศ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนตนเอง และต้องการให้เกิดความสัมพันธ์ของคนแต่ละหมู่บ้าน

ผลการจัดกิจกรรม ชาวบ้านทราบข้อมูลเกี่ยวกับประวัติชุมชน สภาพพื้นที่ สถานการณ์ของสวนท้องร่อง และความต้องการพัฒนาดินเองและพัฒนาอาชีพที่สร้างรายได้บนฐานทรัพยากรความต้องการของบ้านคลองบางกล้วย ชุมชนต้องการเรียนรู้การทำกล้วยกรอบ กล้วยอบ เพื่อนำมาแปรรูปกล้วยที่มีจำนวนมากในชุมชน เพื่อสร้างรายได้มากกว่าการขายผลผลิตกล้วยสด ความต้องการของบ้านคลองลัด ชุมชนต้องการพัฒนาพื้นที่สวนท้องร่องให้ใช้ประโยชน์ในมิติสร้างรายได้เสริม และสนใจพัฒนากิจกรรม “วิถีสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด” ให้เป็นเส้นทางการเรียนรู้ และเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

กระบวนการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมทำให้ทราบสถานการณ์การใช้ประโยชน์ที่ดินดังนี้ สวนท้องร่อง ร้อยละ 30 ปลูกปล่อยทิ้งร้าง เจ้าของสวนไม่ทำสวนเนื่องจากไม่มีแรงงาน ซึ่งสวนท้องร่องบ้านคลองบางกล้วยเป็นสวนท้องร่องแปลงใหญ่ที่สุดของตำบลคลองจุกกระเฉด พบว่า ร้อยละ 80 ของชาวสวนท้องร่องเป็นผู้เช่าที่ดิน เจ้าของที่ดินให้สิทธิทำกินโดยแลกกับการดูแลสวนและค่าเช่ารายปีราคาไม่สูง โดยเช่าสวนตั้งแต่รุ่นพ่อ-แม่ ซึ่งประกอบอาชีพทำสวนท้องร่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีการซื้อขายที่ดินแปลงใหญ่ในพื้นที่หมู่ที่ 1 และสวนท้องร่องบ้านคลองลัด พบว่าร้อยละ 60 เจ้าของที่ดินยังเป็นชาวสวน ดังนั้นการทำงานกับเจ้าของที่ดินจะเป็นวิธีที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวสวนท้องร่องได้อีกทางหนึ่ง

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมเพื่อคิดค้นผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม

การสร้างผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมให้รู้จักการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานนิเวศวัฒนธรรมและเสริมศักยภาพด้าน

Figure 3 Suan Thong Rong Khlong Chuk Krache, community learning path

การจัดการทางธุรกิจเน้นการเริ่มต้นด้วยตนเอง โดยมีหุ้นส่วนการทำงานเชิงพื้นที่ที่หนุนเสริมศักยภาพชุมชนตามประเด็นความต้องการ ดังนี้ 1) กลุ่มอาศรมวงศ์สนิทสนับสนุนวิทยากรด้านการแปรรูปกล้วย ที่เข้าใจบริบทการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรชุมชนทำงานบนฐานชีวิตและส่งเสริมวิถีการพึ่งตนเอง โดยอบรมการแปรรูปกล้วยให้กับบ้านคลองบางกล้วย 2) กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ให้แนวคิดเรื่องการเกษตรกับความยั่งยืนของชุมชนและการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ 3) โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รักหนุนเสริมเรื่องแนวทางการสร้างการเรียนรู้ และการออกแบบกิจกรรมบนฐานสิ่งแวดล้อมชุมชนให้กับบ้านคลองลัด 4) ภาควิชาบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิตเป็นทีมทำงานเรื่องระบบนิเวศแม่น้ำบางปะกงกับการพัฒนาชุมชน 5) เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทราใช้พื้นที่คลองจุกกระเฉดเป็นพื้นที่เรียนรู้ของเยาวชนกลุ่มบ้านเรียน 6) ผู้ผลิตรายการ Thai PBS ร่วมกระบวนการออกแบบผลิตภัณฑ์อาหารรายการวิถีสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นการเรียนรู้และเกิดกลุ่มคนในชุมชน เพราะชุมชนต้องเตรียมความรู้ ชุมชน เตรียมคนในชุมชนเพื่อสื่อสารภูมิปัญญา และเตรียมความพร้อมสวนท้องร่องเพื่อสื่อสารสู่สาธารณะ 7) ภาควิชาสังคมจังหวัดฉะเชิงเทราช่วยกิจกรรมเรียนรู้วิถีสวนท้องร่องและสื่อสารเรื่องราวนอกชุมชน

การพัฒนาผู้ประกอบการและพัฒนาผลิตภัณฑ์บ้านคลองบางกล้วย

บ้านคลองบางกล้วยสนใจการแปรรูปกล้วย การสร้างมูลค่าเพิ่มจากกล้วยเหลือทิ้งจากสวนที่ไม่สามารถส่งขายนอกชุมชน ร้อยละ 20 ของกล้วยจำหน่ายในตลาดสดหมู่บ้านโดยเจ้าของสวน และร้อยละ 80 เหลือทิ้ง นอกจากนี้ยังมีกล้วยปลายหวีหรือกล้วยตีนเต่าที่เหลือทิ้งและไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาการเน่าเสียของผลผลิต จึงจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องกล้วย-กล้วยสอนการแปรรูปกล้วยหอมทอง โดยมีวิทยากรคือทีมแม่ครัวและแม่บ้านกลุ่มอาศรมวงศ์สนิท มาถ่ายทอดวิธีคิด วิธีการพัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรชุมชนด้วยใจรัก และทำเป็นวิถีชีวิตแลกเปลี่ยนแนวคิดการพึ่งตนเองด้วยการลงมือทำ วิธีคิดผลิตภัณฑ์บนฐานชุมชนต้องเน้นคุณภาพและกระบวนการผลิต การทำงานต้องทำด้วยความสุขใจ ต้องรู้จักวัตถุดิบที่จะแปรรูป รู้จักใช้สิ่งที่มีความต้องการ เริ่มทำจากเล็ก ๆ เรียนรู้ไปทำไป ลองไป ชิมไป และแนวทางการสร้างช่องทางตลาดด้วยตนเอง “ทุกสิ่งเริ่มด้วยต้นจากตนเอง”

ผู้ประกอบการได้เรียนรู้การแปรรูป การคัดเลือกบรรจุภัณฑ์ การสร้างช่องทางการจัดจำหน่าย และการประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊ก ซึ่งเน้นการลงมือทุกขั้นตอน จากการดำเนินงานมีผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมที่สนใจการแปรรูปกล้วยเพิ่มเป็น 9 คน จากเริ่มต้นมีเพียง 4 คน เกิดกลุ่มแปรรูปกล้วยบ้านคลองบางกล้วย 1 กลุ่ม และเกิดผลิตภัณฑ์แปรรูปกล้วย 3 แบบ ได้แก่ กล้วยหอมทองอบเนย

กล้วยน้ำว้าหนีบอบแห้ง ดังภาพที่ 4 (Figure 4) และเค้กกล้วยหอมหนึ่ง รายได้หลักของกลุ่มมาจากการแปรรูปกล้วยหอมทองอบเนย ปริมาณการผลิตโดยเฉลี่ยประมาณ 2,000 ถุงต่อเดือน จำหน่ายถุงละ 35 บาท หักต้นทุนค่าใช้จ่ายร้อยละ 50 มีกำไรหลังหักค่าใช้จ่ายประมาณ 35,000 บาทต่อเดือน

การพัฒนาผู้ประกอบการและพัฒนาผลิตภัณฑ์ของบ้านคลองลัด

ผู้ร่วมโครงการที่สนใจสร้างรายได้เสริมจากการใช้ประโยชน์สวนท้องร่อง เริ่มต้นมี 14 คน เมื่อทำงานจริงเกิดผู้ประกอบการ 4 คน ได้แก่ 1) ผู้ประกอบการด้านอาหารที่มีความสุขที่สุดในโลกทำหน้าที่ออกแบบโปรแกรมอาหารจากทรัพยากรสวนท้องร่อง และคำนวณต้นทุนค่าใช้จ่ายด้านอาหาร 2) ผู้ประกอบการสวนท้องร่องบ้านวรารุง ทำหน้าที่ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ออกแบบเส้นทางชุมชน ประสานปราชญ์ชาวบ้าน ประชาสัมพันธ์รับสมัคร

(a)

(b)

Figure 4 Ecological products of Ban Khlong Bang Klui (a) Buttered Homthong banana; (b) Dehydrated sticky banana

และบริหารจัดการโดยพัฒนาเพจบ้านวรารุงเป็นช่องทางสื่อสาร
สาธารณะ 3) ผู้ประกอบการด้านการเพาะเลี้ยงปลากัด ทำหน้าที่
เตรียมพื้นที่เรียนรู้ปลากัด และถ่ายทอดเรื่องราวการเพาะเลี้ยง
ปลากัด 4) ผู้ประกอบการในฐานะนักประสานชุมชน ทำหน้าที่เชื่อม
คนในชุมชน ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม
ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่สามารถใช้ประโยชน์สวนท้องร่องได้หลายแนวทาง
สามารถทำเป็นพื้นที่เรียนรู้ พื้นที่พักผ่อน พื้นที่สร้างรายได้ พื้นที่
กิจกรรมของครอบครัว โดยใช้ “วิถีชีวิตสวนท้องร่องคลองจุก
กระเฉดและภูมิปัญญาจากสวนท้องร่อง” เป็นทุนสำหรับออกแบบ
กิจกรรม มีเจ้าของสวนท้องร่องให้พื้นที่จัดกิจกรรมจำนวน 4
สวน เกิดการเรียนรู้ภูมิปัญญา 5 รูปแบบ ได้แก่ ภูมิปัญญามะพร้าว
ภูมิปัญญาหมากและพลู ภูมิปัญญาด้านอาหารจากผลผลิตสวน
ท้องร่อง ภูมิปัญญาการเพาะเลี้ยงปลากัดในบ่อดินสวนท้องร่อง
และภูมิปัญญาการอยู่หากินริมน้ำ

ผู้ประกอบการสนใจพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม
ในรูปแบบ “ห้องเรียนวิถีสวนท้องร่องริมแม่น้ำบางปะกงคลองจุก
กระเฉด” การออกแบบการใช้ประโยชน์สวนท้องร่อง และออกแบบ
กิจกรรมการเยี่ยมชมสวนมะพร้าว การทดลองสร้างรายได้ด้วย
การเปิดเส้นทางเรียนรู้สำหรับครอบครัวเครือข่ายบ้านเรียน
ฉะเชิงเทรา โดยการเรียนรู้ภูมิปัญญา จากนั้นกระตุ้นให้ผู้ประกอบ
การร่วมกันออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมใน
รูปแบบไปเช้า-เย็นกลับ เกิดเป็นเส้นทางเรียนรู้ท่องเที่ยวชุมชน
“กิจกรรมปั่น ปั่น สุข: ห้องเรียนสวนท้องร่อง” ดังภาพที่ 5 (Figure 5)
เพื่อเรียนรู้ห้องเรียนวิถีสวนท้องร่องริมแม่น้ำบางปะกงคลองจุก
กระเฉด เป็นการเรียนรู้ไป-ทำไป-พัฒนาไป โดยทำงานร่วมกับ

โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก ภาคบางปะกงสายน้ำแห่งชีวิต และ
เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา

“กิจกรรมปั่น ปั่น สุข: ห้องเรียนสวนท้องร่อง” ในพื้นที่
บ้านคลองลัด เกิดจากการสำรวจนิเวศวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความ
หลากหลายของผู้คน เกิดการเชื่อมโยงคนและพื้นที่ชาวสวนท้องร่อง
เพื่อสร้างเส้นทางเรียนรู้ท่องเที่ยวชุมชน ซึ่งประกอบด้วย
กิจกรรมห้องเรียนผสมผสาน ห้องเรียนมะพร้าวน้ำหอม ห้องเรียน
ปลากัด การอบรมทำขนมใบจาก การทานอาหารและของขบถจาก
ชุมชน กิจกรรมทั้งหมดเกิดจากการใช้ประโยชน์จากสวนท้องร่อง
ในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ผู้ประกอบการได้พัฒนาโมเดลการกระจายรายได้
กิจกรรมปั่น ปั่น สุข ไปสู่ชาวสวนท้องร่องที่เข้าร่วมกิจกรรม ดัง
ตารางที่ 1 (Table 1)

ขั้นตอนที่ 4 การหนุนเสริมผู้ประกอบการเพื่อให้ ผลิตภัณฑ์และชุมชนเติบโตอย่างรวดเร็ว

กระบวนการเสริมศักยภาพผู้ประกอบการทางนิเวศ
วัฒนธรรมด้วยการหนุนเสริมให้เกิดการสื่อสารความรู้ความเข้าใจ
เกี่ยวกับวิถีสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด และผลงานผลิตภัณฑ์
ทางนิเวศวัฒนธรรม ในรูปแบบการจัดกิจกรรมคืนข้อมูลชุมชนด้วย
ตนเอง การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมออกแบบ
กิจกรรม ผึกคิด ผึกทำ รู้จักระดมคน ระดมทรัพยากรทางธรรมชาติ
โดยคำนึงถึงการแสดงความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าของสวน
ท้องร่องคลองจุกกระเฉด อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ทรัพยากรจาก
สวนท้องร่อง และข้อเสนอเกี่ยวกับทิศทางของสวนท้องร่องคลอง
จุกกระเฉดในสถานการณ์โควิด 19 ซึ่งทำให้เกิดการเชื่อมต่อการ

บ้าน . บ้าน . สุข

ทริปปั่นจักรยานแบบครอบครัวท่องเที่ยวชุมชนแสนอบอุ่น

ตะลุยห้องเรียนสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉดเรียนรู้ภูมิปัญญาวิถีชุมชนโบราณ 100 ปี
สัมผัสชมธรรมชาติสีเขียวแบบส่วนตัว (Social Distant)
เยี่ยมชมปลากัดหม้อแปดริ้วในบ่อดินกลางสวนท้องร่อง
สนุกสาน Work Shop แบบฉบับลูกชาวสวน
ชวนกินผลไม้และเมนูพื้นบ้านแสนอร่อย

วันอาทิตย์ที่ 12 มิ.ย. 2565
ทริป 1 วัน : 08:30 น. – 16:30 น.

ร่วมทริปความสุข
ร่วมสนับสนุนกิจกรรม

ผู้ใหญ่ 340 บาท/ท่าน	เด็ก 120 บาท/ท่าน
-----------------------------------	--------------------------------

Note: เด็กอายุต่ำกว่า 10 ขวบ

Figure 5 Cycling route, share happiness activity

Table 1 Income of Pun Pan Suk activity

Income distribution model of Pun Pan Suk activity (Number of target groups: 20 adults, 10 children)					
Activity details	Fee per person		Income of each part		Total amount
	Adult	Children	Adult	Children	
Food fee					<u>3,000</u>
– Lunch (eco-cultural food entrepreneurship fee)	120	60	2,400	600	3,000
Suan Thong Rong classroom					<u>700</u>
– Tuition fee for wisdom Suan Thong Rong teachers	15	10	300	100	400
– Fruit cost	10	10	200	100	300
Nam-Hom coconut classroom					<u>1,300</u>
– Classroom fee for garden owners	15	10	300	100	400
– Nam-Hom coconut cost	20	20	400	200	600
– Place maintenance fee	10	10	200	100	300
Betta fish classroom					<u>700</u>
– Speaker fee (eco-cultural betta fish entrepreneurship)	15	10	300	100	400
– Workshop	10	10	200	100	300
Products from community materials					<u>300</u>
– Propeller from betel leaves	10	10	200	100	300
Workshop on making dessert “Khanom Jak”					<u>1,100</u>
– Khanom Jak (Thai sweetmeat made of flour, coconut, and sugar; use leaves Nipa palm to wrap.)	50	10	1,000	100	1,100
Gift set from Ban Klong Bang Klui group					<u>1,900</u>
– Buttered Homthong banana	45	0	900	0	900
– Dehydrated sticky banana	50	0	1,000	0	1,000
All fee included	370	160	7,400	1,600	9,000
Eco-cultural entrepreneurship fee, Suan Thong Rong Ban Warangkun					<u>2,200</u>
– Activity fee per person	90	40	1,800	400	2,200
Total management fee	460	200	9,200	2,000	11,200

ทำงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชนเพื่อเข้ามาขับเคลื่อนงานชุมชน ในอนาคตดังนี้ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏราช นครินทร์สนใจขับเคลื่อนเรื่องการต่อยอดภูมิปัญญาจากมหาก มหาวิทยาลัยศิลปากรสนใจจัดทำเป็นพื้นที่เรียนรู้ของนักศึกษา ระดับปริญญาตรีด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี มูลนิธิพื้นที่ ชุมน้ำไทยสนใจต่อยอดเรื่องการสืบค้นความหลากหลายทาง ชีวภาพ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมกล้วยแปรรูป ของชุมชนบ้านคลองบางกล้วย และองค์การบริหารส่วนตำบลคลอง จุกกระเมองสนใจต่อยอดเรื่องผลิตภัณฑ์บนฐานชุมชน

นอกจากนี้ยังมีการออกแบบกระบวนการผลิตสื่อให้เป็น กระบวนการเรียนรู้และสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชน ดังภาพที่ 6–7 (Figure 6–7) โดยให้ชุมชนเป็นผู้คัดเลือกคุณค่าหลักของชุมชน ที่จะสื่อสาร ดังนั้นกระบวนการผลิตสื่อจึงเป็นกระบวนการสร้าง ความรู้ของคนในชุมชน กระตุ้นและยกระดับความรู้ผ่านกระบวนการ ผลิตสื่อ เกิดการสื่อสารคุณค่า ความหมายของวิถีสวนทองร่อง คลองจุกกระเมองสู่สาธารณะทางสถานีโทรทัศน์ Thai PBS ผ่าน รายการที่บ้านเรา รายการล่องสราญงานสง่า และการสื่อสาร เรื่องราวผ่านเพจสายน้ำบางปะกงแห่งชีวิต ทำให้สาธารณะรับรู้วิถี

ชีวิตและภูมิปัญญาสวนทองรองคลองจุกกระเฉด เกิดการเชื่อมต่อการทำงานกับหน่วยงานเอกชน และหน่วยงานรัฐ เพื่อเข้ามาหนุนเสริมการทำงานในชุมชน รวมถึงบริษัทเอกชนสนใจส่งเสริมกิจกรรมชุมชนสวนทองรองคลองจุกกระเฉดให้เป็นกิจกรรมเพื่อสังคม (Corporate social responsibility) สิ่งที่น่าสนใจทั้งหมดอยู่ภายใต้การทำงานที่ต้องการเสริมพลังชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้โดยคนในชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 การสังเคราะห์ความรู้ด้วยการถอดบทเรียนและสะท้อนการเปลี่ยนแปลงภายในตนเองของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม

ผู้ประกอบการบ้านคลองบางกล้วยสะท้อนถึงความผูกพันต่อสวนทองรอง เกิดความรู้สึกว่าพื้นที่บ้านคลองบางกล้วยมีความหมายต่อชีวิตตนเอง มีเรื่องราวที่เชื่อมกับตนเอง การทำงานครั้งนี้ทำให้เห็นความสำคัญเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ทำให้เกิด

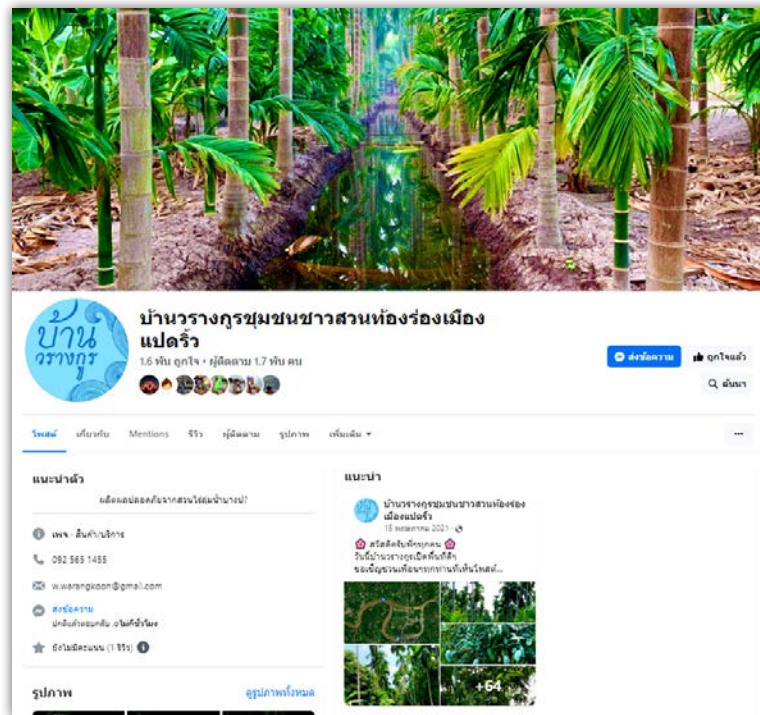

Figure 6 Ban Warangkun page Used to communicate community stories and as a marketing public relations channel. (<https://web.facebook.com/warangkoonhouse>)

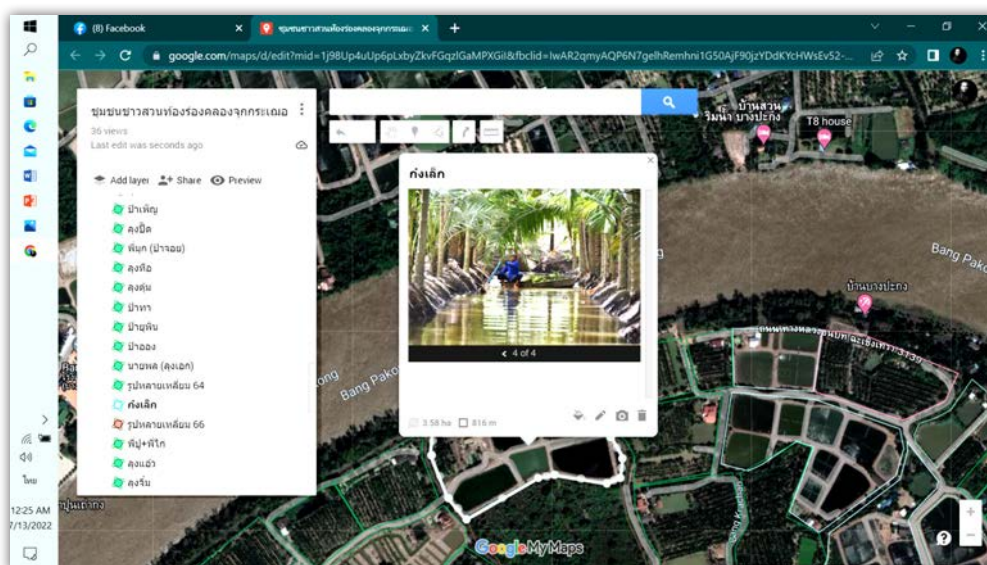

Figure 7 Map of Suan Thong Rong Community, Khlong Chuk Krachoe via Google Map system

แรงใจในการสร้างมูลค่าและสร้างสินค้าที่มาจากทรัพยากรชุมชน คนในชุมชนเริ่มรู้สึกภาคภูมิใจใน “กล้วยหอมทอง” กล้วยพันธุ์พื้นบ้านของตนเอง จากกล้วยปลายหวีไม่ใช่ประโยชน์สามารถนำกลับมาแปรรูปและใส่ความหมายใหม่เชื่อมกับประวัติศาสตร์บ้านคลองบางกล้วย โดยคนในชุมชนสะท้อนไว้ดังนี้

“กล้วยหอมเราเยอะ มันเชื่อมโยงกับประวัติชุมชนเรา” (ผู้ประกอบการบ้านคลองบางกล้วย)

“จาก (สิ่ง) ของที่คิดว่าจะเสีย เสียแล้วทิ้ง ตอนนี้นำจนกล้วยที่จะแปรรูปไม่พอ ของในส่วนไม่เสีย มีรายได้ ได้ความรู้มีประโยชน์ ดังหน้าตั้งตาปลูกกล้วยเลย” (ผู้ประกอบการบ้านคลองบางกล้วย)

“การเกิดกลุ่มขึ้นได้เพราะคนในชุมชนรู้สึกว่า ทีมวิจัยรับฟังความต้องการของตน รู้สึกว่าทำจริง เดิมชุมชนต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างอยู่ ไม่มั่นใจ ภาพเดิมคนเข้ามาในชุมชนครั้งเดียวก็จบ และไม่อยากจะคาดหวังกับคนที่เข้ามาส่งเสริมและรวมกลุ่มไม่ได้” (ผู้ประกอบการบ้านคลองบางกล้วย)

“ที่รวมกลุ่มกันได้อาจเป็นเพราะมาจากเรา (หมู่ 1) รู้สึกว่าเขา (นักวิจัย) ฟังเรา ฟังแล้วก็กลับมาทำด้วย... พอเริ่มแปรรูปกล้วย เริ่มเกิดแรงใจ ที่จะปลูกกล้วยหอมทอง ตื่นเต้นเมื่อมีคนมาเพิ่มกำลังใจ ทำแล้วขายกล้วยแปรรูปได้ เห็นการต่อยอดผลผลิตจากเดิมที่สวนกล้วยไปแล้ว ตอนนี้อยู่ชุมชนเริ่มคิดจะกลับมาปลูกกล้วยหอมอีกครั้ง” (ผู้ประกอบการบ้านคลองบางกล้วย)

“หลังเข้าร่วมกิจกรรม รู้สึกดี จิตไม่ตก รู้สึกดีมาก ดีใจที่ได้ทำ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่ามากขึ้น เดิมเป็นแม่บ้านเลี้ยงลูกชอบทำอาหาร รู้สึกว่าตนเองมีค่าและไม่เหงา มีอะไรให้ทำ มีคุณค่ามากขึ้น เหนื่อยแต่สบายใจ” (ผู้ประกอบการบ้านคลองลัด)

“คนในชุมชนรู้สึกว่าที่ทำงาน ได้ทำเพื่อผู้อื่น ได้ทำเพื่อชุมชนของตนเอง” (ผู้ประกอบการบ้านคลองลัด)

“เมื่อทำงานเรื่องห้องเรียนสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉง รู้สึกภูมิใจที่ได้ทำโครงการ ได้อนุรักษ์สวนท้องร่องคลองจุกกระเฉง การประสานชุมชนทำให้ตนเองเชื่อมโยงสิ่งที่มีคุณค่าในชุมชน” (ผู้ประกอบการบ้านคลองลัด)

ขั้นตอนที่ 6 การสื่อสารเรื่องราวชุมชนและเสนอบทเรียนการทำงานโดยชุมชนเพื่อชุมชน

การส่งต่อเรื่องราวของชุมชนด้วยผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง บทบาทของผู้เข้าไปทำงานในพื้นที่จึงต้องกระตุ้นให้ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมได้จัดกิจกรรมเชิงพื้นที่เป็นระยะ เพื่อขยายการรับรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ สร้างรายได้ของชุมชนที่ต่อเนื่อง ดังนั้นการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกที่เห็นความสำคัญของการทำงานชุมชนเพื่อให้คนชุมชนได้นำเสนอผลงานตนเองสู่สาธารณะจึงเป็นสิ่งจำเป็น จากการทำงานเกิดผู้ประกอบการที่มีความสามารถในการประสานเชื่อมต่อกับหน่วยงานภายนอกทำให้มี

โอกาสไปร่วมจัดแสดงผลงานต่างวาระต่าง ๆ ดังนี้ การนำเสนอบทเรียนการทำงานในมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2565 การนำเสนอผลงานผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมในงานวันพื้นที่ชุ่มน้ำโลกประจำปี พ.ศ. 2566 และการจัดแสดงผลภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชครินทร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้

วัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีความหมายที่หลากหลาย พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 ให้ความหมายคำว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมสร้างสรรค์ สังคม ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุง และเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามทั้งด้านจิตใจและวัตถุอย่างสันติสุข และยั่งยืน (National Culture Act, 2010) จากนิยาม วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่เรียนรู้ สืบทอด และส่งต่อได้ เป็นวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงปรับตัว ขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นที่ ระบบนิเวศที่ก่อให้เกิดนิเวศวัฒนธรรม Tansupol (2016) เสนอแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยใช้มิติวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการพัฒนา ซึ่งเดิมกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืนมักนำเสนอในกรอบความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ปัจจัย คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเสนอว่าหากการพัฒนาให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่นโดยทำความเข้าใจนิเวศวัฒนธรรม การพัฒนาที่เกิดขึ้นก็จะไปในทิศทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับตัวตนของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน เพราะนิเวศวัฒนธรรมให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจพื้นที่ ทั้งความเข้าใจเรื่องกายภาพ และความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมผู้คน เพื่อเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วม (Co-existence) กับสภาพแวดล้อม เมื่อมนุษย์ปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมและใช้ทรัพยากร ระบบนิเวศจะเปลี่ยนตาม นิเวศวัฒนธรรมจะคำนึงถึงความสมดุลของสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม หากการพัฒนาให้ความสำคัญกับความสมดุลและให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้คนในท้องถิ่นทำความเข้าใจนิเวศวัฒนธรรมของตนเอง การพัฒนาที่เกิดขึ้นก็จะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

นิเวศวัฒนธรรม

นิเวศวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะการใช้ชีวิตของคนในพื้นที่นั้น ๆ มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศที่ตนเองอาศัย ซึ่งทำให้เกิดรูปแบบการใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ กิจกรรมทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น นิเวศวัฒนธรรม

เป็นศาสตร์ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน วัฒนธรรม และการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (Wittayaphak, 2018)

นิเวศวัฒนธรรมให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ให้ความสำคัญต่อการรักษาความสมดุลระหว่างองค์ประกอบพื้นฐาน 4 อย่าง ได้แก่ วัฒนธรรม สังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์สูงสุดร่วมกับการรักษาไว้ซึ่งเกียรติภูมิและการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนของชุมชน

แนวทางการส่งต่อความยั่งยืนสวนท้องร่องริมแม่น้ำ

วัฒนธรรมสวนท้องร่องริมแม่น้ำในประเทศไทย พบมากในพื้นที่ราบลุ่มปากแม่น้ำที่มีดินอุดมสมบูรณ์ และมีคลองกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ชาวสวนจะทำสวนท้องร่องแบบผสมผสาน มีการยกร่องทำเป็นร่องสวนสำหรับกักเก็บน้ำ บริเวณคันดินที่ยกร่องทำเป็นสวนผสม เป็นภูมิปัญญาการใช้ชีวิตของชาวสวนที่ปรับวิถีสวนเพื่อรับมือปัญหาน้ำท่วม น้ำเค็ม รวมถึงน้ำขาดแคลนในช่วงฤดูร้อน Unthiwarothai (2002) ศึกษาวัฒนธรรมสวนท้องร่องพื้นที่ฝั่งธนบุรี พบว่าวัฒนธรรมการประกอบอาชีพสวนท้องร่อง มีการสืบทอดภูมิปัญญาสวนท้องร่องในลักษณะการศึกษาตามอรรถาธิบาย มีการบูรณาการขัดเกลาทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในชุมชนชาวสวนและสืบทอดกันมา ปัญหาสำคัญคือทายาทที่จะสืบทอดไม่กลับมาทำสวนท้องร่องเพราะทำงานในเมือง (Nakham, 2016) ทำให้กำลังหลักในการทำสวนคือแรงงานรุ่นพ่อ-แม่ และพบว่ากระบวนการให้การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมชาวสวนโดยหน่วยงานรัฐที่ใช้แนวคิดถ่ายทอดเทคโนโลยีไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวสวน แต่หนทางที่ควรส่งเสริมคือการเชื่อมโยงภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวสวนของแต่ละชุมชน การให้ลูกหลานเข้าสวนเพื่อเรียนรู้การทำสวน การถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลานได้ปฏิบัติด้วยตนเอง มีความรู้ความชำนาญในการทำสวน จะเป็นหนทางสืบทอดวัฒนธรรมสวนท้องร่อง แนวทางการสืบทอดควรส่งเสริมให้กลุ่มชาวสวนสร้างบันทึกชาวสวน และจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองผ่านบริบทจริง เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ ควรมีการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชาวสวนท้องร่อง

ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม

ผู้ประกอบการ คือผู้ที่ริเริ่มดำเนินงานสร้างสรรค์สิ่งใหม่ มองเห็นโอกาสทางธุรกิจ สนใจสร้างรายได้ด้วยการเริ่มต้นจากความสนใจของตนเอง มีมุมมองด้านการจัดการการเงิน การบริหารคน บริหารเวลา และบริหารทรัพยากร คุณลักษณะของผู้ประกอบการที่ต้องการสร้างสิ่งใหม่ในรูปแบบนวัตกรรมตามแนวคิดของ Klangrahad et al. (2019) ซึ่งศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่การสร้างนวัตกรรมทางธุรกิจ ระบุปัจจัยภายในที่สำคัญ 2 ประการ คือ ทักษะคิดเชิงบวกของผู้ประกอบการ และความเชื่อมั่นในตัวเอง เป็นความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและเชื่อมั่นในแนวคิดการดำเนินธุรกิจ

ผู้ประกอบการมีหลายแบบ อาทิ ผู้ประกอบการธุรกิจ ผู้ประกอบการทางสังคม ผู้ประกอบการเพื่อชุมชน แต่ละแบบมีจุดยืนการทำงานแตกต่างกัน ผู้ประกอบการเพื่อชุมชนตามแนวทางของ Suwanna et al. (2021) หมายถึง ผู้ประกอบการท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตและการให้บริการโดยมีเป้าหมายในการดำเนินงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยการริเริ่มเศรษฐกิจหมุนเวียน การพัฒนาอาชีพ การเรียนรู้ชุมชน การส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการลดของเสียจากอาหาร ซึ่งเป็นแนวทางการสร้างปฏิบัติการท้องถิ่นที่เป็นกลไกการพัฒนาของผู้ประกอบการเพื่อชุมชนในพื้นที่สวนชีววนชลแม่สา-คอกม้า จังหวัดเชียงใหม่ ที่ให้ความสำคัญเรื่องการพัฒนาบนฐานทรัพยากรชุมชน เพื่อแสวงหาวิธีการที่จะทำให้ผู้ประกอบการท้องถิ่นเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเกิดกิจกรรมการทำงานที่เสริมความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและสังคมเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ และคำนึงถึงลักษณะทางนิเวศของชุมชน

ผู้ประกอบการนิเวศวัฒนธรรม เป็นกรอบแนวคิดที่พัฒนาจากความหมายของผู้ประกอบการทางสังคม ที่ให้ความสำคัญกับการลงมือด้วยจิตวิญญาณอันทุ่มเท เพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ดีกว่า เน้นการส่งมอบคุณค่าคืนสู่สังคม ต้องการสังคมที่ดี ต้องการสร้างคุณค่าและระบบที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหาสังคม การแปลงคุณค่าไปสู่มูลค่า ในมุมมองผู้ประกอบการทางสังคมเป็นเสมือนการต่อลมหายใจให้คุณค่าเดิม การสร้างคุณค่าไปสู่มูลค่าไม่ได้ส่งต่อมูลค่าไปเรื่อย ๆ แต่ต้องรู้จักการแปลงมูลค่าไปสู่คุณค่าใหม่ สนใจเรื่องการขายความหมาย การส่งมอบคุณค่าความสัมพันธ์ที่ดีมาพร้อมตัวสินค้า จึงจะนำไปสู่คุณค่าที่มีทั้งลมหายใจและพลังในการสร้างการเปลี่ยนแปลง ซึ่งตัวบ่งชี้ลำดับขั้นสำหรับใช้ประเมินความก้าวหน้าของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม 8 ขั้น (Asdonnithee & Sophonsuwaphap, 2021) แสดงถึงคุณลักษณะของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ครอบคลุมมิติการพัฒนาเชิงพื้นที่แบบยั่งยืน เน้นเศรษฐกิจสมดุลบนฐานทรัพยากรชุมชน การพัฒนาทุนมนุษย์ที่คำนึงถึงมิติสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนและมีความเป็นพลเมือง (Active citizen)

แนวทางการบ่มเพาะผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ให้ความสำคัญเรื่องการสร้างผู้ประกอบการที่มีจิตวิญญาณความเป็นผู้ประกอบการที่เชื่อมโยงกับรากเหง้าทางนิเวศวัฒนธรรมของพื้นที่ สามารถมองเห็นโอกาสที่จะร่วมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและธรรมชาติของชุมชนมากกว่าโอกาสเชิงธุรกิจส่วนตัว ให้ความสำคัญกับความมั่นคงยั่งยืนของกระบวนการทำงานของผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ดังนั้นคุณลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่บ่มเพาะผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม จึงประกอบไปด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่รักษาสสมดุลระหว่างคุณสมบัติด้านในของผู้เข้าร่วม ส่งเสริมการริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานภายนอกด้วยการ

เรียนรู้บนฐานประสบการณ์ตรง บนฐานนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน เชื่อมโยงกับความเป็นจริงในชีวิต เนื้อหาการเรียนรู้ร้อยเรียงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ไม่แยกขาด เปิดสัมผัสระบบนิเวศ สร้างกระบวนการเรียนรู้แบบพลังกลุ่ม (Community) บทบาทของการเปิดรับ จริใจ ใฝ่หาใจ เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบพัฒนาผลงานตนเอง มีเวลาเรียนรู้ที่ยาวนานต่อเนื่องปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมของบริบทและตัวผู้เรียน มีการส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมพิจารณาพิจารณาภายใน บ่มเพาะเจตจำนงในการใช้ชีวิต อาศัยพันธะสัญญาและความมุ่งมั่นระยะยาว (Commitment) ผู้จัดกระบวนการต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมกับเครือข่ายการทำงานเพื่อขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย ต้องมีความยืดหยุ่น (Asdonnithee et al., 2020)

เศรษฐกิจฐานราก

เศรษฐกิจฐานราก ตามความหมายของ Community Organizations Development Institute หมายถึงระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่เน้นความสามารถในการพึ่งตนเอง มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน เน้นเรื่องคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากก่อให้เกิดความร่วมมือ สร้างความเป็นหุ้นส่วนการทำงาน ให้ความสำคัญเรื่องการเกื้อกูล แบ่งปัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ด้วยการส่งเสริมการใช้ความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่เอกลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ รู้จักนำเทคนิควิทยาการทันสมัยมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมุ่งสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง การช่วยเหลือแบ่งปัน การสร้างความสัมพันธ์การเชื่อมโยงคน พื้นที่ และเครือข่ายในชุมชน เน้นการมีส่วนร่วม การสร้างความเป็นหุ้นส่วนและผลประโยชน์ร่วมกัน ส่งเสริมให้คนในชุมชนดำเนินงานตั้งแต่เริ่มคิด ลงมือทำ เน้นพื้นที่เป็นตัวตั้ง ตั้งแต่ระดับการผลิตจนถึงระดับการบริโภค (Community Organizations Development Institute, 2016) เศรษฐกิจฐานรากจึงต้องทำงานบนฐานทรัพยากร บนฐานนิเวศวัฒนธรรม ซึ่งเอื้อให้เกิดการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน ให้ร่วมดูแลระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรชุมชนให้ยั่งยืน

การยกระดับเศรษฐกิจฐานรากโดยเริ่มจากการสร้างผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม ที่เข้าใจเรื่องความสมดุลระหว่างสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เข้าใจศักยภาพตนเอง เข้าใจศักยภาพชุมชน เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญา กับระบบนิเวศ สิ่งเหล่านี้เป็นฐานคิดสำคัญที่จะทำให้ชุมชนยั่งยืนและมีคุณภาพชีวิตที่ดี การสร้างผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด จุดเน้นคือการมองเห็นคุณค่าของวิถีชีวิตสวนท้องร่อง โดยรู้สึกว่าการสวนท้องร่องมีความสัมพันธ์กับชีวิตตนเอง และมองเห็นว่าสวนท้องร่องสร้างรายได้ที่จำเป็นใน

การดำรงชีพได้ ซึ่งจะนำไปสู่ความคิดการสืบทอดวัฒนธรรม วิธีนี้ นำไปสู่ความเป็นไปได้ในการสืบทอดวัฒนธรรมชาวสวนท้องร่องของชุมชนคลองจุกกระเฉด ซึ่งสอดคล้องกับ Unthiwarothai (2002) ที่เสนอมุมมองของกระบวนการให้การศึกษาสืบทอดวัฒนธรรมสวนท้องร่อง ต้องเริ่มต้นด้วยการเชื่อมโยงภูมิปัญญาวิถีชีวิตชาวสวนของแต่ละชุมชน ผ่านการจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองในบริบทจริง ดังนั้นการสร้างผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมสวนท้องร่องที่เน้นการพัฒนาคน เพื่อสร้างความยั่งยืนด้วยการทำงานบนฐานนิเวศวัฒนธรรมตนเอง และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคนในชุมชน ที่เน้นการสร้างควมยั่งยืนของชุมชนในภาวะวิกฤติต้องเริ่มจากกระบวนการสร้างและส่งต่อความรู้ (Anusonphat & Poompurk, 2022)

การจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม

การจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรม (Cultural mapping) เป็นเครื่องมือวิจัยในกระบวนการวิจัยที่มีการจัดเก็บและบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมที่เป็นระบบ มีระบบการจัดการความรู้ที่เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ร่วมคิด ร่วมค้นหาวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลทางวัฒนธรรมเชิงประจักษ์ จัดทำข้อมูลเป็นสารสนเทศ แปลงเป็นความรู้ เป็นต้นทุนเพื่อใช้จัดทำแผนที่วัฒนธรรม วางแผนการพัฒนาพื้นที่ พื้นฟู สืบสาน และใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วม

การจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางของการทำความเข้าใจ สถานที่ ชุมชน และการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน ทำให้พบลักษณะเฉพาะ และอัตลักษณ์ของพื้นที่ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมองเห็นศักยภาพตนเอง ผลผลิตที่ได้จากการจัดทำแผนที่วัฒนธรรมคือแผนที่ทางวัฒนธรรม ความร่วมมือจากชุมชน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เกิดเครือข่ายวัฒนธรรมชุมชน และนำไปสู่แนวทางการพัฒนามูลค่าวัฒนธรรมเพื่อใช้เป็นต้นทางสำหรับสร้างเศรษฐกิจฐานราก เป็นการยกระดับการทำงานชุมชนผ่านกิจกรรมการจัดทำแผนที่ชุมชน การจัดทำแผนที่เป็นแนวทางการทำงานแบบสหวิทยาการเพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคน สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และทุนวัฒนธรรมในพื้นที่ ทำให้เข้าใจระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ทำให้มองเห็นความเชื่อมโยงระหว่างคน สถานที่ สิ่งแวดล้อม ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและสิ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งนี้ยังทำให้ผู้ศึกษาสามารถกำหนดการใช้ประโยชน์จากแผนที่ในมิติต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม ระบบการดูแลชุมชน การสร้างผลิตภัณฑ์และการบริการ (Pillai, 2013)

การบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม

วัฒนธรรมเป็นกระบวนการบริหารจัดการที่ในช่วงเวลาหนึ่งมนุษย์กลุ่มหนึ่งใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม 3 ประเภท ได้แก่ 1) สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ/ธรรมชาติ 2) สิ่งแวดล้อมที่เป็นมนุษย์ด้วย

กัน และ 3) สิ่งแวดล้อมที่เหนือธรรมชาติ วัฒนธรรมลักษณะนี้ย่อมมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบท “วัฒนธรรมพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนแต่จะปรับเปลี่ยนไปอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการวัฒนธรรมและมุมมองของนักบริหารจัดการวัฒนธรรม”

มุมมองการบริหารจัดการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม (Kaewthep, 2009) มีดังนี้ นักวิจัยต้องทำความเข้าใจประเภทของงานวัฒนธรรมที่เข้าไปทำงานว่ามีลักษณะอย่างไร ซึ่งวัฒนธรรมแต่ละประเภทมีวิธีการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน จากนั้นต้องทำความเข้าใจสภาพการณ์ก่อนที่จะเข้าไปจัดการ เดิมวัฒนธรรมนั้น ๆ มีสถานภาพอย่างไร เมื่อเข้าไปบริหารจัดการตั้งใจให้เป็นอย่างไร กระบวนการของการมุ่งไปสู่เป้าหมาย ของกลุ่ม องค์การ จากการดำเนินงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรต่าง ๆ ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมาย ต้องอาศัยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ พร้อมทั้งจะยืดหยุ่น พลิกแพลงปรับเปลี่ยนไปตามประสบการณ์ของผู้บริหารจัดการ ทั้งนี้ยังเสนอมุมมองเกี่ยวกับเป้าหมายของการดำเนินงานทางวัฒนธรรมว่า มิได้มีเป้าหมายเพื่อหวังผลกำไรที่เป็นวัตถุของส่วนบุคคล หากแต่เป็นเป้าหมายเพื่อประโยชน์ที่มีใช้วัตถุที่เป็นของส่วนรวม วัฒนธรรมยังมีคุณค่าทางด้านจิตใจ ด้านจิตวิญญาณ หรือมีมูลค่าเชิงสัญญาะ (Sign value/spiritual) อันเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้

คุณลักษณะการบริหารจัดการต้องจัดการอย่างมีเป้าหมาย เริ่มต้นจากการวางแผน ตั้งวิสัยทัศน์ร่วม เป้าหมายงาน ตั้งวัตถุประสงค์ เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สร้างความเข้าใจร่วมกัน ส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อไปสู่ใจร่วม เป้าหมายร่วม และการกระทำที่มีแรงใจในการขับเคลื่อน ซึ่งรูปแบบการสร้างแรงจูงใจจะมีกลไกหลายแบบที่ถูกนำมาใช้ เช่น กลไกเงิน กลไกผลประโยชน์ร่วมที่เป็นความรู้สึกด้านจิตใจ อารมณ์ กลไกการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วม กลไกคนใช้ผู้นำ กลไกความเชื่อ กลไกการใช้กฎระเบียบกติกาชุมชน รวมถึงกลไกด้านคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ผู้ทำงานมีความพึงพอใจที่จะทำงานให้มีประสิทธิภาพ อาจหมายถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างการทำงานที่ดีและเป็นมิตร ผู้บริหารจัดการต้องทำหน้าที่ควบคุม ตรวจสอบ ดูแล และแก้ไขเปลี่ยนแปลงข้อผิดพลาดและปัญหาต่าง ๆ รู้จักการบอกลบข้อมูลแบบเสริมพลัง การรายงานผล และการติดตามที่เหมาะสมกับกลุ่มคน คุณลักษณะการบริหารจัดการวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ต้องบริหารแบบมีส่วนร่วม อาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หรือเจ้าของวัฒนธรรม อย่างเต็มรูปแบบ เพราะวัฒนธรรมเป็นสมบัติร่วม มรดกร่วมของชุมชน

มรดกทางวัฒนธรรมจะคงอยู่ ต้องอาศัยความรู้สึกเป็นเจ้าของ การมีส่วนร่วมต้องไปถึงระดับการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้น และหลายครั้งต้องคำนึงถึงการสร้างการมีส่วนร่วมในทุกระดับ ทำให้เกิดการระดมความร่วมมือจากคนทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย รู้จักเชื่อมต่อ และสร้าง

กระบวนการส่งต่อไปยังเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชน จากการมีส่วนร่วมก็จะกลายเป็นกระบวนการส่งต่องานวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม นอกจากนี้คุณลักษณะที่สำคัญของการบริหารจัดการคือ ต้องบริหารจัดการแบบเก่าผสมผสานกับแบบใหม่โดยมีรากฐานมาจากแบบเดิม รู้จักทุนเดิมของชุมชน ดังนั้นการสำรวจทุนชุมชนจึงเป็นกระบวนการแรก ๆ ของการบริหารจัดการชุมชน ทุนชุมชนประกอบด้วย ทุนบุคคล ทุนความรู้ ทุนวัสดุอุปกรณ์ ทุนสถานที่ สิ่งแวดล้อม ทุนความสัมพันธ์ และทุนสัญลักษณ์ เช่น ความภาคภูมิใจเมื่อเรียนรู้ทุนเดิมและเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ต้องรู้จักเลือกรูปแบบการพบกันของ 2 วัฒนธรรม เช่น รูปแบบการเข้าแทนที่สิ่งเดิม รูปแบบของการเก็บไว้ทั้ง 2 วัฒนธรรม และรูปแบบการผสมผสานระหว่างเก่ากับใหม่ เลือกเก็บองค์ประกอบของเก่าบางส่วนเอาไว้ แล้วนำมาผสมผสานกับองค์ประกอบของใหม่บางส่วน การผสมผสานลักษณะนี้จำเป็นต้องมีความรู้ในการแยกแยะองค์ประกอบย่อย ๆ ของวัฒนธรรมทั้งเก่าและใหม่ เพื่อผสานอย่างลงตัว และที่สำคัญต้องเป็นที่ยอมรับของเจ้าของวัฒนธรรม และหากต้องการให้เกิดความยั่งยืนต้องทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นสมบัติร่วมของชุมชน

การดำเนินงานวัฒนธรรมในชุมชนสามารถดำเนินการเชิงรุก เน้นการจัดกิจกรรมที่มุ่งขยับปัญญาก่อน อาจทำในรูปแบบเวทีติดตั้งความรู้ ความเข้าใจ มองให้เห็นว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชนไม่ได้เป็นกิจกรรมเดียว ไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น ซึ่งวัฒนธรรมทุกอย่างในชุมชนมิได้มีเพียงกิจกรรมเดียว ไม่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น แต่มีลักษณะเป็น “ตาข่ายวัฒนธรรม” ต้องมองให้ทะลุถึงกิจกรรม มองให้เห็นคุณค่าความหมาย มองความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมทางวัฒนธรรม แล้วขับเคลื่อนกิจกรรมแบบคาราวานกิจกรรม ทำอย่างมีลำดับขั้นตอน แต่ละกิจกรรมต้องสอดคล้องกัน มีความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรม ทำหลายกิจกรรมอย่างมีพลังและมีเป้าหมาย ทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นกระบวนการผลิตทางวัฒนธรรมที่เข้าใจความเป็นไปของชุมชน ปัจจัยที่จะสร้างความยั่งยืนจำเป็นต้องมีพื้นที่สาธารณะของชุมชน รวมถึงการเปิดพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ ๆ เพื่อสร้างสรรค์ “ความเป็นชุมชน”

การหนุนเสริมพลังชุมชนและสร้างคนทำงาน

งานวิจัยท้องถิ่นเป็นงานที่ทำงานกับภาคีและเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมและมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงภายในบุคคลของกลุ่มเป้าหมายและทีมนักวิจัย ซึ่ง Kaewthep (2021) เสนอกรอบแนวคิดการทำงานเพื่อสร้างความร่วมมือแบบ 3 ชั้นบันไดของเซอร์กี ที่สามารถพัฒนาภาคีการทำงานและสร้างการเปลี่ยนแปลงของภาคี แนวคิด 3 ชั้นบันได เริ่มต้นจากการแบ่งปันมุมมอง (Sharing) จากนั้นพัฒนาเป็นความร่วมมือ (Cooperation) และนำไปสู่การกระทำร่วมกัน (Collective action) นอกจากนี้งานวิจัยท้องถิ่นยังให้ความสำคัญกับการวัดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภาคีทั้งระดับบุคคล และระดับองค์กร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงใน

ระดับตัวบุคคลสามารถใช้กรอบแนวคิดสาขาวิชาจิตวิทยา ที่พิจารณากระบวนการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ที่มีองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมในตัวบุคคล ซึ่งปรากฏเป็นระดับขั้นของการเปลี่ยนแปลง เริ่มต้นจากการรับรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก การแสดงออก การเห็นคุณค่า ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความรักหวงแหน และนำไปสู่อุดมการณ์ในตัวบุคคล อันจะนำไปสู่พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ส่วนการวัดความเปลี่ยนแปลงทั้งระดับหน่วยงาน จะพิจารณาประเด็นการเปลี่ยนแปลง 4 ด้าน ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนการรับรู้และวิถีชีวิตต่อ “งานวิจัย” เดิมคิดเห็นอย่างไร หลังทำกิจกรรมคิดเห็นอย่างไร 2) พิจารณาการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงาน พิจารณาประเด็นการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและเอาชุมชนเป็นตัวตั้งในการทำงานหรือไม่ 3) การเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายของงานที่เกี่ยวข้อง พิจารณานโยบายเดิมเป็นอย่างไร หลังจากร่วมเป็นทีมทำงานในฐานะภาคีหุ้นส่วนที่หวังผล หรือภาคีหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ 4) การนำ “กระบวนการวิจัยแบบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community based research – CBR)” ทั้งกระบวนการไปใช้ในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่

สถานการณ์ใหม่ ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมมีความเข้าใจเรื่องทรัพยากรในชุมชนตนเอง สามารถเพิ่มมูลค่าจากคุณค่าของทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ฉลาดใช้ทรัพยากรชุมชนสวนท้องร่องให้เกิดประโยชน์และสร้างรายได้ เกิดวิถีคิดการพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรลดการพึ่งพาทรัพยากรภายนอก ดังนี้

ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมบ้านคลองบางกล้วย สมาชิกกลุ่มกล้วยแปรรูปบ้านคลองบางกล้วยทั้งหมดเป็นผู้ริเริ่มดำเนินงานตามความต้องการตนเอง และเป็นผู้ประกอบการที่สามารถเชื่อมโยงความเป็นชุมชนบ้านคลองบางกล้วยกับผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม สร้างผลิตภัณฑ์กล้วยแปรรูป โดยนำประวัติศาสตร์ชุมชน สถานการณ์ปัญหากล้วยหอมทอง และนำพืชเฉพาะถิ่นกล้วยหอมทองพันธุ์พื้นบ้านและพันธุ์ทั่วไปของคลองจุกกระเฉดมาพัฒนาเป็นกล้วยหอมทองอบเนย กล้วยน้ำว้าหนีบอบแห้ง และเค้กกล้วยหอมหนึ่ง ซึ่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2565 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 สมาชิกกลุ่มรวมตัวกันทุกวันศุกร์ เพื่อช่วยกันทำกล้วยแปรรูป ปริมาณการสั่งซื้อกล้วยหอมทองอบเนย ต่อเดือนประมาณ 2,000 ถู ราคาถุงละ 35 บาท มีรายได้เข้ากลุ่มประมาณ 70,000 บาทเดือน สมาชิกกลุ่มมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อจัดสรรค่าแรงสำหรับคนมาทำงาน และจัดสรรเงินส่วนหนึ่งสำหรับกลุ่มกล้วยแปรรูป เกิดระบบการทำงานแบบ

รวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งชุมชนจะจดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายในปี พ.ศ. 2566 การสร้างผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นรายได้เสริมแบบประจำของสมาชิกกลุ่ม

ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรมบ้านคลองลัด จำนวน 4 คน เป็นผู้ประกอบการด้านอาหารที่มีความสุขที่สุดในโลก ผู้ประกอบการสวนท้องร่องบ้านวราราม ผู้ประกอบการด้านการเพาะเลี้ยงปลากัด และผู้ประกอบการในฐานะนักประสานชุมชน ผู้ประกอบการมีลักษณะสอดคล้องกับคุณลักษณะผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม 6 ขั้น เป็นผู้ประกอบการที่เข้าใจระบบนิเวศคลองจุกกระเฉด เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับวิถีชีวิตชุมชน มีแนวคิดส่งเสริมคุณค่าเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยผู้ประกอบการมีรายได้จากการออกแบบผลิตภัณฑ์หรือสร้างกิจกรรมด้วยตนเอง อีกทั้งเริ่มเรียนรู้ทักษะการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหรือกลุ่มผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ได้เอง ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะสามารถทำให้ผลิตภัณฑ์อยู่รอดและเติบโตได้ นอกจากนี้ผู้ประกอบการยังรู้จักแนวทางการแปลงคุณค่าไปสู่การเพิ่มมูลค่า สามารถสร้างรายได้เสริมให้แก่ตนเอง เช่น การสร้างห้องเรียนวิถีสวนท้องร่องตามแนวทางนิเวศบริการ และการพัฒนาสร้างสรรค์อาหารจากทรัพยากรสวนท้องร่อง

ต้นแบบผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน คลองจุกกระเฉด

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ดำเนินการตามแนวคิดการสร้างผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรชุมชน เริ่มต้นจากการสังเคราะห์คุณค่าของทุนชุมชนแล้วนำคุณค่าไปสู่การเพิ่มมูลค่า ในรูปแบบผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรม ที่ก่อให้เกิดรายได้เสริมของผู้ประกอบการมีรายละเอียดดังนี้

1. กล้วยแปรรูป หมู่ที่ 1 บ้านคลองบางกล้วย “จากคุณค่าทางประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านคลองบางกล้วยสู่การแปรรูปกล้วยที่สร้างรายได้เสริมแบบประจำ” เกิดเป็นผลิตภัณฑ์กล้วยหอมทองอบเนย กล้วยน้ำว้าหนีบอบแห้ง และเค้กกล้วยหอมหนึ่ง บ้านคลองบางกล้วย มีรายรับเฉลี่ยต่อเดือน 3,800 บาท และสามารถกระจายผลผลิตกล้วยหอมทองที่พ่อค้าไม่รับซื้อนำมาขายให้กับกลุ่ม ทำให้กล้วยไม่เพียงพอสําหรับการแปรรูป

2. ห้องเรียนวิถีสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด หมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด “จากนิเวศสวนท้องร่องริมแม่น้ำบางปะกง ที่มีภูมิปัญญาเรื่องการปลูกหมาก-พลู การปลูกมะพร้าว ภูมิปัญญาการยกทรงสวน การหาอยู่หากิน การทำอาหารของชาวสวน” เกิดเป็นวิถีสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด เกิดเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติกระจายตัวอยู่ในหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 เกิดพื้นที่เรียนรู้มะพร้าว พื้นที่เรียนรู้ปลากัดบ่อดิน พื้นที่เรียนรู้การทำขนมจาก-ขนมกล้วย พื้นที่เรียนรู้อาหารจากสวนท้องร่อง นำไปสู่รูปธรรมของการใช้ประโยชน์สวนท้องร่องในมิติการสร้างการเรียนรู้เชิงนิเวศวัฒนธรรม

3. เส้นทางเรียนรู้ชุมชน “ตะลุยสวนท้องร่อง” เป็นการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่สร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน ให้บริการทั้งมิติการเรียนรู้ และมิติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม รูปแบบกิจกรรมเรียนรู้ 1 วัน ไปเช้า-เย็นกลับ การเก็บค่าบริการ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของชุมชน

4. เส้นทางปั่น ปั่น สุข กิจกรรมนี้เป็นงานนิเวศบริการ จากสวนท้องร่อง รูปแบบไปเช้า-เย็นกลับ เหมาะสำหรับกลุ่มคน ขนาดเล็กที่ต้องการชมวิถีสวนท้องร่องด้วยการปั่นจักรยาน ซึ่งสามารถผนวกกับพื้นที่เรียนรู้ของห้องเรียนวิถีสวนท้องร่องคลอง จุกกระเฉด

5. เพจบ้านวรังกูร ทำหน้าที่เป็นเพจสื่อกลางเชื่อมร้อย ชุมชน ดึงคุณค่าชุมชน ถ่ายทอดเป็นเรื่องราวชุมชนสู่ภายนอก ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์วิถีสวนท้องร่องริมแม่น้ำบางปะกง เชื่อมโยง คน เรื่องราว และผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมชุมชนสู่สังคม และเพจบ้านวรังกูรยังทำหน้าที่เป็นเจ้าบ้านในการจัดกิจกรรมทาง วัฒนธรรม นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ยกระดับสินค้าชุมชนให้เป็นสินค้า เกรด A และการจัดหาช่องทางกระจายสินค้าใหม่ ๆ ในพื้นที่จังหวัด ฉะเชิงเทรา ปริมณฑล และกรุงเทพฯ

6. กลุ่มแปรรูปกล้วยคลองบางกล้วย เป็นกลุ่มคนทำงาน ที่เชื่อมร้อยด้วยรากเหง้าชุมชน ความสัมพันธ์แบบเพื่อนที่เติบโตมาด้วยกัน กลุ่มแปรรูปทำให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่ของคน “เดิมรู้จักกัน เป็นเพื่อนกันแต่ไม่เคยเกิดกลุ่ม แต่การเกิดกลุ่มแปรรูปกล้วย ทำให้เกิดการ ทำงานร่วมกันแบบต่อเนื่อง มีการร่วมกันคิด พัฒนา สิ่งที่จะทำร่วมกัน เกิดการสานสัมพันธ์แบบต่อเนื่อง” และยังสร้าง รายได้เสริมให้สมาชิกมีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อคนต่อเดือน 1,750 บาท (21,000 บาทต่อคนต่อปี)

7. แผนที่วัฒนธรรมสวนท้องร่องทางระบบ Google map ซึ่งบันทึกเรื่องราวสวนท้องร่อง และรูปภาพแสดงทุนชุมชนสวน ท้องร่องริมแม่น้ำบางปะกงตำบลคลองจุกกระเฉด

8. ชุดความรู้ภูมิปัญญาสวนท้องร่อง และแนวทางการ พัฒนาผลิตภัณฑ์บนฐานทรัพยากรชุมชน จำนวน 5 ชุดความรู้ ซึ่ง สามารถนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มในลักษณะต่าง ๆ เช่น การให้บริการ ผ่านการเรียนรู้ดูงาน การให้บริการในมิติท่องเที่ยวเชิงนิเวศ วัฒนธรรม เป็นต้น ชุดความรู้ประกอบด้วย ชุดความรู้เกี่ยวกับ มะพร้าวกับการเพิ่มมูลค่า การปลูกมะพร้าวในสวนท้องร่อง ชุด ความรู้อาหารคลองจุกกระเฉด เช่น แกงส้มใส่กะทิสูตรลับชาวสวน ชุดความรู้วิถีหมากพลูคลองจุกกระเฉด ภูมิปัญญาหมากพลูที่ คลองจุกกระเฉด วิธีการเก็บหมากพลู การตลาดหมาก การทำ ตับจากและการมุงหลังคา ชุดความรู้วิถีสวนท้องร่อง วิถีชีวิตและ ภูมิปัญญาสวนท้องร่องโบราณคลองจุกกระเฉด ชุดความรู้การ เทียวสวนท้องร่องเมืองแปดริ้ว และข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับแผนที่ ชุมชนสวนท้องร่องคลองจุกกระเฉด

เครือข่ายคนทำงานเชิงพื้นที่คลองจุกกระเฉด

เครือข่ายคนทำงานในชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 แกนนำวิจัยชุมชนหมู่ที่ 1 บ้านคลองบางกล้วย และหมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด และหุ้นส่วนการทำงานนอกชุมชน ได้แก่ ภาตติ บางปะกงสายน้ำแห่งชีวิต โรงเรียนสายน้ำบางปะกงที่รัก และ เครือข่ายบ้านเรียนฉะเชิงเทรา ที่พร้อมหนุนเสริมการทำงานเชิง พื้นที่ มีลักษณะเป็นกลไกการทำงานแบบต่อเนื่อง

เครือข่ายการทำงานแบบหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์ ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ อบต.คลองจุกกระเฉด และสื่อมวลชนประเภทสื่อสารเรื่องราว ชุมชน รายการหนึ่ง(กลาง)เมือง รายการที่หนึ่งบ้านเรา ทางสถานี โทรทัศน์ Thai PBS และการสื่อสารผ่านเพจบางปะกงสายน้ำแห่ง ชีวิต จากการทำงานพบว่าหุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์เป็นหุ้นส่วนการ ทำงานที่สร้างพลังการขับเคลื่อนคนในชุมชนได้ดี เปรียบเสมือน ตัวเร่งปฏิกิริยาการทำงาน หุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์จะเข้ามาตามวาระ โอกาสแบบมีเป้าหมาย ซึ่งเป็นวิธีการพัฒนาผู้ประกอบการทาง นิเวศวัฒนธรรม และตัวเร่งปฏิกิริยาในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทาง นิเวศวัฒนธรรม เช่น การเสริมความเข้าใจเรื่องวิถีการพึ่งตนเอง การเสริมเรื่องการแปรรูปสินค้าบนฐานทรัพยากรชุมชน การเพิ่ม แนวคิดการทำเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์สนามชัยเขต ซึ่งทำให้ชุมชนเริ่มตระหนักเรื่องการพึ่งตนเอง ส่วนรายการที่หนึ่ง บ้านเราของสถานีโทรทัศน์ Thai PBS ซึ่งสนใจถ่ายทอดวิถีชีวิตสวน ท้องร่องคลองจุกกระเฉด ทำให้ผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม หมู่ที่ 2 ต้องพัฒนาความรู้ พัฒนาพื้นที่สวนท้องร่อง พัฒนากิจกรรม และวิธีการเล่าเรื่องวิถีชีวิตของชาวสวนท้องร่อง ทำให้เกิดการ คัดสรรความรู้ คัดเลือกพื้นที่ คัดเลือกตัวแทนของชุมชนเพื่อ นำเสนอในรายการ จนกระทั่งเกิดการนำเสนอเนื้อหา “ห้องเรียน วิถีสวนท้องร่องตำบลคลองจุกกระเฉด” ที่เป็นมิติการใช้ประโยชน์ สวนท้องร่องที่ไม่เคยเกิดขึ้นในคลองจุกกระเฉด ผ่านรายการที่หนึ่ง บ้านเรา

วิธีการใช้หุ้นส่วนเชิงกลยุทธ์เป็นตัวกระตุ้นการทำงาน ทำให้คนในชุมชนตื่นตัว ต้องเตรียมความรู้ในตนเองก่อนที่จะ ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้อื่น และต้องเตรียมพื้นที่ให้พร้อม ทั้งนี้ทีมวิจัย คอยทำหน้าที่เป็นที่เสียงสนับสนุนเนื้อหา หรือช่วยแนะนำตามความ ต้องการของทีมวิจัยชุมชน สิ่งที่พบคือ “การใช้กระบวนการถ่ายทำ รายการ สามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้ประกอบการทาง นิเวศวัฒนธรรมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางนิเวศวัฒนธรรมได้ดี”

ผู้ประกอบการและคนในชุมชนมีมุมมองต่อชุมชน เปลี่ยนไปและเกิดความเชื่อมั่นในชุมชนตนเอง

ผู้ประกอบการที่เข้าร่วมกิจกรรมมีการปรับมุมมองต่อ ผืนดินและสวนท้องร่อง เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากร รู้สึก

ว่าสวนทองร่องมีความพิเศษ มีทรัพยากรพันธุ์พืชและสัตว์น้ำ สวนทองร่องแต่ละสวนมีเสน่ห์แตกต่างกัน สวนทองร่องหมาก-กล้วยหอมทองของบ้านคลองบางกล้วย ส่วนหมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด มีสวนทองร่องมะพร้าว-หมาก-พลู มีความงามตามวิถีสวนทองร่องดั้งเดิม ผู้ประกอบการเข้าใจระบบนิเวศสวนทองร่องคลองจุกกระเฉดริมแม่น้ำบางปะกงมากขึ้น เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างแม่น้ำบางปะกงกับวิถีชีวิตของชาวสวนทองร่อง ซึ่งมีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ต้องรักษาไว้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน คนในชุมชนรับรู้สวนทองร่องคลองจุกกระเฉดเป็นพื้นที่สีเขียวทางธรรมชาติ ผืนใหญ่ที่สมบูรณ์ผืนหนึ่งของประเทศ สภาพพื้นดินเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำบางปะกงที่พัดมาจากริมเขาใหญ่ จังหวัดปราจีนบุรี ทำให้เกิดชุดตะกอนดินที่ไหลลงมาทับถมตรงบริเวณคูกน้ำจุกกระเฉด เกิดเป็นพื้นดินรูปกระเพาะหมู ก่อให้เกิดชุดดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแร่ธาตุในดินที่ไม่เหมือนชุดดินที่อื่นในประเทศ และชุดดินนี้ทำให้เกิดผลผลิตทางธรรมชาติและวัฒนธรรมวิถีสวนทองร่องคลองจุกกระเฉด เมืองแปดริ้ว “ถ้าชุดดินนี้หาย ชีวิตคนหาย และไม่สามารถกลับมาเหมือนเดิม”

คนในชุมชนมองเห็นคุณค่าใหม่ของสวนทองร่อง จากเดิมชาวบ้านมองเรื่องสวนทองร่องเป็นพื้นที่สร้างรายได้ ด้วยการปลูกพืชและจำหน่ายสินค้าเกษตรจากสวนทองร่อง หลังทำโครงการชาวบ้านมองเห็นคุณค่าของสวนทองร่องคลองจุกกระเฉดในมิติของวิถีชีวิต ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่นสอดคล้องกับระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำบางปะกง เกิดการรวมตัวแบบไม่เป็นทางการเพื่อพูดคุยถึงชีวิตสวนทองร่องในอนาคต เริ่มมีการรื้อฟื้นประเพณีชุมชนผ่านวงคุยเรื่องเล่า คนในชุมชนเริ่มความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสวนทองร่อง และในสถานการณ์โควิด 19 คนในชุมชนหันกลับมาให้ความสำคัญกับร่องสวน เพราะร่องสวนคือหนทางรอดในภาวะวิกฤต “วัฒนธรรมของตนเองก็สร้างรายได้กลับคืนมาได้” คนในชุมชนเริ่มตระหนักว่า สวนทองร่องคือจุดรวมของชีวิตของคนจุกกระเฉด ถ้ามีจุกกระเฉดต้องมีสวนทองร่อง ทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนในชุมชนมากขึ้น เริ่มมีภาคีการทำงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลคลองจุกกระเฉดเริ่มให้ความสำคัญกับการทำงานบนฐานทรัพยากรของหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 และต้องการทำงานร่วมกับชุมชน

ผลกระทบและความยั่งยืน ของการเปลี่ยนแปลง

แนวทางการพัฒนากลุ่มแปรรูปกล้วยและผลิตภัณฑ์กล้วย หมู่ที่ 1 บ้านคลองบางกล้วย

การพัฒนากลุ่มคนให้เกิดเครือข่ายการทำงานที่เข้มแข็ง กลุ่มสนใจพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน พัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูปกล้วยให้ได้มาตรฐานสินค้า และการสร้างช่องทางการตลาดด้วยตนเอง ทั้งนี้กลุ่มสนใจสร้างวิธีการทำงานและรูปแบบการจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วม ยังให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในการทำงาน เน้นเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง กำลังการผลิตของกลุ่ม ยังคงมีจุดยืนการแปรรูปเป็นรายได้เสริมจากการทำสวน ดังนั้นแนวทางการส่งเสริมประเด็นแรกคือ การเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่ม จากนั้นส่งเสริมการพัฒนามาตรฐานสินค้าแปรรูป และการสร้างช่องทางการตลาด และทำงานเรื่องระบบนิเวศกับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น

แนวทางการพัฒนาห้องเรียนวิถีสวนทองร่องคลอง จุกกระเฉด หมู่ที่ 2 บ้านคลองลัด

ห้องเรียนวิถีสวนทองร่องคลองจุกกระเฉดเป็นที่รับรู้ในวงกว้าง เพราะมีการเผยแพร่ทางรายการโทรทัศน์ และมีการสื่อสารสู่สาธารณะในวงกว้าง เริ่มมีหน่วยงานจากภายนอกสนใจเข้ามาทำกิจกรรมเรียนรู้สวนทองร่องทั้งมิติการเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมเพื่อสังคม ดังนั้นสิ่งที่ต้องพัฒนา คือการประเมินศักยภาพชุมชน ความพร้อม และความต้องการของชุมชน และต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อออกแบบการใช้ประโยชน์ห้องเรียนวิถีสวนทองร่องร่วมกันเพราะเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย จากนั้นออกแบบโปรแกรมเพื่อรองรับความต้องการ และเติมความรู้เรื่องการบริหารจัดการรายได้

สิ่งที่ควรพัฒนาผู้ประกอบการอย่างต่อเนื่องคือ ทักษะการเป็นผู้ประกอบการ จากการดำเนินงานครั้งนี้มีเพียง 6 ชั้น จาก 8 ชั้นของความเป็นผู้ประกอบการทางนิเวศวัฒนธรรม สิ่งที่ควรทำต่อไป คือ การพัฒนาผู้ประกอบการให้มีความสามารถ การสร้างความเป็นหุ้นส่วนเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลิตภัณฑ์เพื่ออยู่รอดและเติบโต ขณะเดียวกันต้องสร้างให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนด้วยการร่วมสร้างข้อเสนอการดูแลชุมชน อาจอยุ่ในรูปของข้อเสนอเชิงนโยบายสาธารณะที่นำไปสู่การใช้จริงของหน่วยงานท้องถิ่น เพื่อความยั่งยืนของสวนทองร่องคลองจุกกระเฉด โดยใช้มิติคุณค่าเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำหรับดูแลชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่สนับสนุนทุนวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประจำปีงบประมาณ 2564 สัญญาเลขที่ N73A640298 และขอขอบคุณมหาวิทยาลัยบูรพา

References

- Anusonphat, N., & Poompurk, C. (2022). New normal ways for the survival and adaptation of community enterprise after covid-19 crisis of Thailand. *Journal of MCU Nakhondhat*, 9(1), 1-19. (in Thai).
- Asdonnithee, S., & Sophonsuwaphap, P. (2021). A research and development process of eco-cultural products of Bangpakong river basin communities, proceeding within the paradigm of holistic development. *E-Journal of Institute of Culture and Arts Journal Srinakharinwirot University*, 23(1), 76-92. (in Thai).
- Asdonnithee, S., Sophonsuwaphap, P., & Tattiyakul, K. (2020). The contemplation-oriented transformative learning facilitation for cultivating eco-cultural entrepreneurs of the Bang Pakong communities. *Journal of Humanities and Social Sciences Burapha University*, 28(2), 265-294. (in Thai).
- Community Organizations Development Institute, (2016). *Handbook for promoting the development of the local economy*. Bangkok: Community Organization Developments Institute. (in Thai).
- Kaewthep, K. (2009). *Dissemination and monitoring of research results in participatory cultural management*. Bangkok: Office of the National Cultural Commission, Ministry of Culture. (in Thai).
- Kaewthep, K. (2021). *Horse riding along the camp: Lessons on working with local research associates*. Chiang Mai: Community-Based Research Institute Foundation. (in Thai).
- Klangrahad, C., Thonglor, R., Promma, P., & Praneetponkrang, S. (2019). Business model innovation of entrepreneur the moon hostel: Research to create grounded theory. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 12(3), 141-155. (in Thai).
- Nakham, M. (2016). Livelihoods of fruit orchard farmers within the Mae Klong ecosystem. *Humanities and Social Sciences*, 33(3), 163-192. (in Thai).
- National Culture Act. (2010). *Royal Gazette*. Volume 127, Chapter 69, p.1. (in Thai).
- Pillai, J. (2013). *Cultural mapping: A guide to understanding place, community and continuity*. Selangor: Strategic Information and Research Development Center.
- Suwanna, A., Chaiprakong, T., Nimitkul, C., Keatipong, K., & Aramsri, K. (2021). Community entrepreneurship development in Mae Sa-Kog Ma UNESCO biosphere reserve, Chiang Mai province. *Area Based Development Research Journal*, 13(3), 193-211. (in Thai).
- Tansupol A. (2016). Cultural ecology: A key to sustainable development. *Humanities and Social Sciences*, 12(1), 193-221. (in Thai).
- Unthiwarothai, P. (2002). *The role of education in cultural inheritance and development: a case study of farmer culture on the Thonburi side*. (Doctoral' s thesis). Chulalongkorn University, Faculty of Education. (in Thai).
- Wittayaphak. C. (2018). *Human ecology: Environmental studies in social and cultural dimensions*. Chiang Mai: Research Administration Center Chiang Mai University. (in Thai).